

INVESTITSIYALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

Bozorboyev Bektemir Nurquvvat o‘g‘li

Guliston davlat universiteti, Menejment yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini ko‘rib chiqilgan. Investitsiya samaradorligini o‘lchash mezonlari, xususan NPV, IRR va rentabellik darajasi tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston iqtisodiyoti sharoitida investitsiya jarayonlarini takomillashtirish yo‘llari asoslab berilgan. Xalqaro tajriba asosida tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: investitsiya, samaradorlik, NPV, IRR, investitsiya muhiti, loyiha tahlili.

Kirish. Bugungi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida investitsiyalar milliy iqtisodiyotning harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Investitsiyalarning iqtisodiy samaradorligi bevosita ularning oqilona yo‘naltirilishi, moliyaviy natijadorligi va ijtimoiy-ijtimoiy ahamiyati bilan belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2030 strategiyasi doirasida investitsiya muhitini yaxshilash ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilanmoqda [1].

Investitsiyalar – bu real yoki moliyaviy resurslarni istiqbolda iqtisodiy foyda olish maqsadida jalb qilish va foydalanishdir. Investitsiyalar quyidagilarga ajratiladi:

- **Real investitsiyalar** – ishlab chiqarish vositalariga yo‘naltirilgan;
- **Moliyaviy investitsiyalar** – qimmatli qog‘ozlar, obligatsiyalar va boshqa aktivlarga yo‘naltirilgan;
- **To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI)** – bevosita boshqaruv bilan bog‘liq bo‘lgan investitsiyalar.

Investitsiya faoliyatining kuchayishi iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi, ishsizlikni kamaytiradi va byudjet tushumlarini oshiradi.

Investitsiya samaradorligini aniqlashda quyidagi asosiy **moliyaviy ko‘rsatkichlar** qo‘llaniladi:

Toza joriy qiymat (Net Present Value – NPV)

NPV – investitsiyadan kutilayotgan pul oqimlarining hozirgi qiymati bilan dastlabki sarmoya o‘rtasidagi farqni ifodalaydi:

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} - C_0$$

Bu yerda:

- CF_t -yildagi pul oqimi,
- r – diskont stavkasi,
- C_0 – boshlang‘ich kapital.

Agar $NPV > 0$ bo‘lsa, loyiha iqtisodiy jihatdan maqbul hisoblanadi [2].

Ichki foyda normasi (Internal Rate of Return – IRR)

IRR – bu loyiha bo‘yicha NPV nolga teng bo‘ladigan rentabellik stavkasi:

$$NPV(IRR)=0$$

IRR investor kutayotgan minimal daromadlilikdan yuqori bo‘lsa, loyiha moliyaviy jihatdan foydalidir.

Investitsiya rentabelligi (Profitability Index – PI)

Bu ko‘rsatkich investitsiyalarning nisbiy foydaliligini bildiradi:

$$PI = \frac{\sum \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{C_0}$$

Agar $PI > 1$ bo‘lsa, loyiha maqbul hisoblanadi.

O‘zbekistonda investitsiya samaradorligini oshirish omillari

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda investitsiyaviy muhit yaxshilanmoqda. Xususan:

- 2023 yilda yalpi kapital qo‘yilmalar 340 trillion so‘mdan oshdi [3];
- Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosida 100 dan ortiq loyiha amalga oshirilmoqda;
- “Yagona investitsiya portal” orqali investorlar uchun elektron xizmatlar yo‘lga qo‘yildi.

Biroq quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

- Investitsiya loyihalarini baholashda zamonaviy usullarning yetarli qo‘llanilmasligi;
- Litsenziyalash va ruxsatnomalar tizimining murakkabligi;
- Mahalliy xomashyo bazasining zaifligi.

Samaradorlikni oshirish uchun quyidagilar muhim:

- Loyihalarni kompleks iqtisodiy-moliyaviy ekspertizadan o‘tkazish;
- Mahalliy hokimiyatlar va xususiy sektor o‘rtasida koordinatsiyani kuchaytirish;
- Sarmoya yo‘naltirilgan sohalarda kadrlar salohiyatini oshirish.

Xalqaro tajriba va ilmiy yondashuvlar

Jahon tajribasida investitsiyalar nafaqat moliyaviy, balki ekologik va ijtimoiy mezonlar asosida ham baholanadi. Masalan:

- **Germaniyada** "Triple Bottom Line" yondashuvi qo‘llaniladi (moliyaviy, ekologik va ijtimoiy natijalar);
- **Xitoyda** investitsiyaviy samaradorlik hududiy ixtisoslashuvga bog‘liq holda aniqlanadi;
- **Skandinaviya mamlakatlarida** esa yashil investitsiyalar ustuvorlikka ega.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, iqtisodiy barqarorlik va investitsiya oqimi o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik mavjud [4]. Har bir 1 dollar miqdoridagi investitsiya o‘rtacha 1,5–2,3 dollar YaIM o‘rishiga sabab bo‘ladi [5].

Xulosa va takliflar

Investitsiyalar iqtisodiyotning eng muhim harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ularning samaradorligini oshirish uchun quyidagilar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Loyihalarni tanlashda NPV, IRR, PI kabi zamonaviy tahliliy usullarni joriy etish;
2. Investitsiya muhiti va qonunchilik asoslarini soddalashtirish;
3. Hududiy investitsiya siyosatini takomillashtirish;
4. Innovatsion va ekologik jihatdan samarali loyihalarga ustuvorlik berish.

Yuqoridagi yondashuvlar asosida O‘zbekistonda investitsiyaviy samaradorlikni ta‘minlash, barqaror iqtisodiy o‘rishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2030 strategiyasi. www.lex.uz
2. Ross, S.A., Westerfield, R.W., Jaffe, J. "Corporate Finance", McGraw-Hill, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi hisobotlari, 2024-yil. www.stat.uz
4. Todaro, M.P., Smith, S.C. "Economic Development", 12th Edition, Pearson, 2021.
5. UNCTAD. "World Investment Report 2023". <https://unctad.org>